

S. BALÍK, P. FIALA, J. HANUŠ, F. MIKŠ / Zdravý rozum
versus politická korektnost

ALEXANDER TOMSKÝ / Kontury evropské politické krize

MATYÁŠ ZRNO / Význam kultury v časech migrace

JIŘÍ BAROŠ / Američtí katoličtí intelektuálové
proti liberalismu

Kontexty

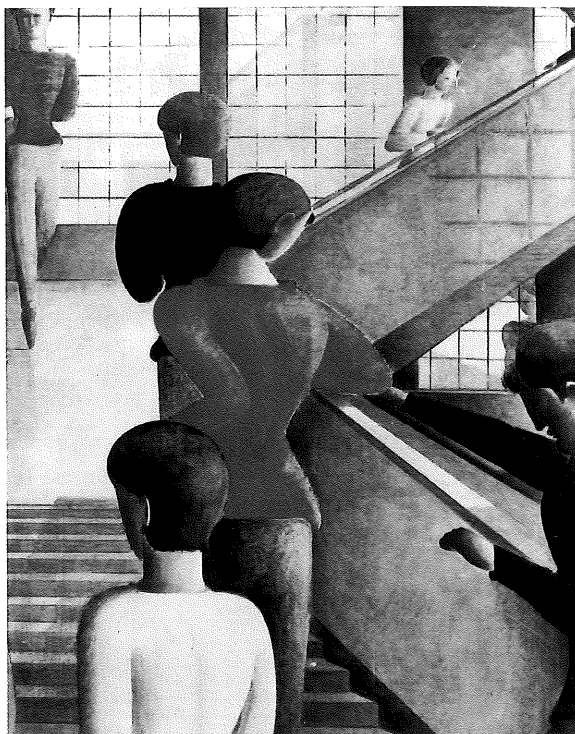
časopis o kultuře a společnosti

PAWEŁ ROJEK / Antikrist, nebo katechón?
Rusko v myšlení současné polské pravice

MILOŠ DOLEŽAL / V nitru Jonášovy velryby
aneb Cesty do Petrкова

JIŘÍ DANÍČEK / Smůla v kartách. Z nových básní

FRANTIŠEK MIKŠ / Legenda Bauhaus (I.)

Antikrist, nebo katechón?

Rusko v myšlení současné polské pravice

PAWEŁ ROJEK

Současné Rusko se jeví a chová jako obnovující se konzervativní impérium. Polská pravice vede spor o to, zda je třeba se zabývat spíše ruským imperialismem, nebo ruským konzervatismem. Jedni komentátoři vnímají především nebezpečí, které pro Polsko a pro svět představuje obnova někdejšího impéria, jiní s obdivem a nadějemi sledují po letech se obnovující ruský konzervatismus. První hledají pomoc před obnovujícím se Ruskem u západních spojenců, ti druzí naopak v Rusku vidí protiváhu liberálního Západu ohrožujícího Polsko. Obě strany se samozřejmě vzájemně obviňují z podléhání imperiální propagandě, přičemž v prvním případě má jít o americkou, v tom druhém o ruskou. Nezřídká obě strany brnkají na apokalyptickou strunu. Jedni vidí v Rusku div ne nihilistického antikrista, který při obnově impéria cynicky využívá náboženství, zatímco druzí v něm spatřují ochránitele, *katechóna*, který má zabránit triumfu ateistického globalismu. Prozatím u polské pravice jednoznačně převládá první varianta, a tedy tradiční protiruská rétorika; poslední dobou však stále více stoupenců získává i varianta druhá, patrně méně výrazná konzervativní proruská volba.

Mám za to, že ani jedna ze stran tohoto sporu nemá zcela pravdu. Tradiční protiruská volba považuje za samozřejmé, že Rusko je obnovující se impérium, nová proruská volba považuje naproti tomu za jisté, že Rusko má křesťanský a konzervativní charakter. Ve skutečnosti – jak jsem se snažil dokázat ve své nedávno vydané knize *Rusko: prokletí impéria* – současné Rusko pouze vypadá jako obrozující se konzervativní impérium, v podstatě však není ani imperiální, a tím spíše ani konzervativní.¹

Po velké děsivé minulosti zůstaly jen silné postimperiální a protizápadní resentimenty lidových mas, jichž

politické elity cynicky využívají. Rusko stále vytváří konzervativní a imperiální fantasmata, ale jeho reálné aktivity, a to jak uvnitř země, tak i v jejím chování navenek, potvrzují, že došlo k epochálnímu přerušení vazeb s někdejšími legitimizačními principy – v rozporu s jeho vlastní propagandou i s obavami nebo nadějemi západních pozorovatelů. Rusko se v bolestech stává běžným národním státem, který – možná poprvé v dějinách – světu nepřináší ani apokalyptické hrozby, ani mu neposkytuje mesianistické naděje.

Chtěl bych se blíže věnovat oběma výše zmíněným hlavním směrům současného polského pravicového myšlení o Rusku. První z nich převládá v široce vymezeném patriotickém táboře, spojeném více či méně bezprostředně s Právem a spravedlností (PiS) a je populární v médiích *Gazety Polskiej* nebo na portálu *Fronda.pl*. Mezi jeho představitele patří například Przemysław Żurawski vel Grajewski a Tomasz Sakiewicz.² Druhý směr je naproti tomu výrazně přítomen v široce vymezeném národním táboře spojeném s někdejší Ligou polských rodin nebo současným Národním hnutím či mezi stoupenci Janusze Korwina-Mikkeho. S publicistikou tohoto typu se můžeme setkat například v týdeníku *Najwyższy czas* a na portálu *Konserwatyzm.pl*, jehož patrně nejvýraznějším představitelem je Adam Wielomski. V tomto textu bych se chtěl soustředit na rozbor názorů dvou představitelů obou směrů, kteří se specializují na ruskou kulturu a ruské dějiny. Andrzej Nowak je historik, jeden z nejvýznamnějších polských znalců dějin Ruska, profesorka Anna Ražná je naproti tomu filoložkou, jednou z nejuznávanějších znalkyň ruské literatury. Jak profesor Nowak, tak profesorka Ražná se aktivně účastní veřejného života, věnují se publicistice a angažují

se také politicky – přičemž profesor Nowak je spjatý spíše s PiS, zatímco Ražná s někdejší Ligou polských rodin a národoveckými směry. Nejprve se budu zabývat Nowakovou politickou diagnózou současného Ruska, potom ji srovnám s názory Anny Ražné a nakonec se pokusím oba dva přístupy kriticky zhodnotit.

Nihilistické neoimpérium

Profesor Andrzej Nowak je vynikajícím pokračovatelem původní polské sovětologické školy, jejíž nejdůležitější tezí bylo, že mezi carským a sovětským imperialismem existuje zásadní kontinuita. Výstižným shrnutím polského pohledu na SSSR je už samotný název mnohasvazkového předválečného díla Jana Kucharzewského *Od bílého carství k rudému*.³ Tato teze nebyla dříve samozřejmá, Sovětský svaz se přece prezentoval jako stát programově bojující se světovým imperialismem a mnoho západních autorů mu uvěřilo na slovo. Jestliže se dnes SSSR ve světě všeobecně pojednává jako zvláštní podoba někdejšího ruského impéria, je to ve velké míře zásluha autorů původem z Polska, především amerických historiků Richarda Pipesa a Adama Ulama.

Andrzej Nowak zastává nejen polskou tezi o kontinuitě ruského impéria po Říjnové revoluci, ale zobecňuje a vztahuje ji i na současnost. Jako se sovětské Rusko stalo – po několika letech zvrátů – pokračováním carského Ruska, tak i Rusko putinovské se – po několika letech „smuty“ (zmatků) – stalo pokračováním jak Ruska sovětského, tak i Ruska carského. Nowak říká: „Ruské impérium – SSSR – Ruská federace [...] v rytmu tří po sobě jdoucích vtělení geopolitického uspořádání tohoto prostoru v posledních sto letech můžeme právě v onom století pozorovat velice zajímavý, přímo jedinečný fenomén rozpadu a obrozování se imperiálních idejí a struktur.“⁴ S podobným tvrzením se setkáváme u řady dalších polských autorů, například u Włodzimierza Marciniaka nebo Jadwigi Staniszkisové.

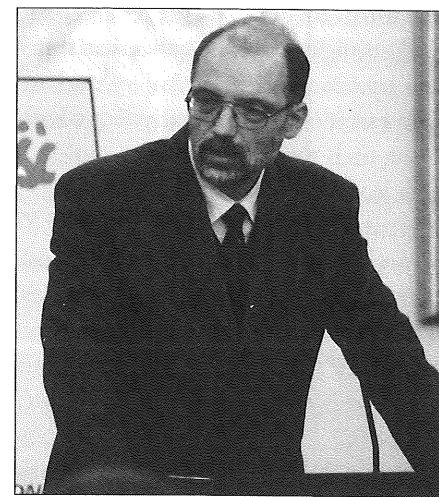
„Imperiologický“ přístup k vědeckému zkoumání starého i současného Ruska představuje přitažlivou alternativu jak k tradičním analýzám ruské duše, tak i k novějším rozborům sovětského totalitarismu, které kladou příliš velký důraz na výjimečnost Ruska a Sovětského svazu. Historikové idejí mají nezřídka sklon

zveličovat zvláštnosti ruského způsobu myšlení, zatímco sovětologové často chápou Sovětský svaz jako neopakovatelný a nesrovnatelný fenomén. Kategorie „impérium“ umožňuje Rusko pochopit na základě srovnání s jinými říšemi. Jde vlastně o onen chybějící *arším*, jímž lze neuchopitelné Rusko změřit.

Podstata impéria spočívá v dominanci centra nad periferiemi. Ona nadvláda je založena na spolupráci elit centra s elitami periferie, a impérium trvá potud, dokud je vazba mezi periferními elitami s elitou centrální silnější než jejich spojení s periferními „masami“. Tímto způsobem lze přesvědčivě vysvětlit vznik a rozpad ruských imperiálních útvarů. SSSR například existoval do té doby, dokud lokální elity spatřovaly svůj zájem v kontaktech s metropolí, ale rozpadl se ve chvíli, kdy tyto elity zjistily, že se jim více vyplatí uzavřít spojenectví s domácími masami proti centru. Je zřejmé, že nejvážnějším problémem nadnárodního impéria je nalézt protiváhu k odstředivým národnostním tendencím. Jak upozorňuje Andrzej Nowak, tento jednoduchý strukturální model je třeba doplnit o odkazy na ideologii. Ideologie totiž poskytuje elitám, centrálním i periferním, odůvodnění jejich vlastní zaangażovanosti na imperiálním projektu, přičemž ideologie odůvodňující moc a nadvládu nad periferiemi může časem oslabovat zájmy samotného centra. Nowak popisuje ohromné proměny ideologie v Ruském císařství, od inkluзивního osvícenského a náboženského univerzalizismu počátku devatenáctého století, který představoval zajímavou nabídku rovněž pro Poláky, po exkluzivní velkoruský nacionalismus z konce devatenáctého století, který sice naplňoval ambice Rusů, ale pro ostatní národy měl jen druhořadé postavení. Obrát k národnímu principu nakonec vedl k radikalizaci menšin a k pádu carského impéria.

Tento výklad přesvědčivým způsobem vysvětluje i pád sovětského impéria. Formálně se opíralo ne o partikulární národnosti, ale o univerzalistickou ideologii. Rusové byli nakonec jediným národem v SSSR, který neměl vlastní komunistickou stranu. „Sovětský kolos“, psal profesor Nowak, „neměl hliněné nohy, ale srdce.“⁵ Na jedné straně univerzalistická ideologie legitimizovala nadvládu sovětů nad obrovskými, etnicky různorodými prostory, ale na druhé straně přiměla v krizové

Profesor
Andrzej Nowak.

situaci ruské patrioty k tomu, aby provedli demontáž systému zevnitř.

Rozpad Sovětského svazu měl být podle Andrzeje Nowaka pouze dočasným „svinutím se“ ruského impéria. Profesor Nowak se ve svých vystoupeních mnohokrát odvolával na tzv. doktrínu Falin-Kvicinskij. Julij Kvicinskij byl náměstkem sovětského ministra zahraničních věcí a Valentin Falin byl posledním sovětským velvyslancem v západním Německu. Podle obou diplomatů mělo být někdejší sovětské vojenské ovládní východní Evropy vystřídáno novou ruskou ekonomickou dominancí v klíčových oblastech. Místo sovětských posádek měly zaujmout ruské společnosti, kontrolující především obrát obchodu s energetickými surovinami. „Svinuté“ impérium si mělo tímto způsobem uchovat kontrolu nad klíčovými oblastmi ekonomik někdejších periferií. I když impérium přišlo o ideologický základ, chtělo zachovat alespoň některé prvky strukturální dominance.

Andrzej Nowak však upozorňuje, že necelých deset let po pádu komunismu a zároveň s Putinovým nástupem k moci započal v Rusku vlastní proces ideologických změn, který směřoval k obnovení imperiální ideologie. Nowak upozorňuje především na obrovská ložiska nenávisti a resentimentu, jež se v zemi nahromadila po pádu Sovětského svazu. „Rusko začalo být vnímáno jako oběť velkého spiknutí nepřátelských sil Západu, podvodu perestrojky a zrady vlastních ‚okrajín‘. Jako objekty organizované závisti a nepřátelství,

a nakonec i nenávisti, byly označeny symboly nedosažitelného úspěchu: [...] země někdejšího sovětského tábora a republiky SSSR – od Polska přes baltské země po Gruzii a Ukrajinu, které se opály nezávislostí a rozhodly se pro rychlou cestu k západnímu modelu vývoje.“⁶ Duchovní situace současného Ruska tak Nowakoví připomíná nálady ve výmarském Německu. Frustrace a zášť tvoří podle něj postsovětský totalitní potenciál.

Tento potenciál se jen umocnil novým mesianismem postsovětské inteligence. Nowak upozorňuje na to, že roli někdejší ideologie plní v současném Rusku zdola rozvíjené geopolitické myšlení. Jedním z nejpopulárnějších ruských strůjců v této oblasti je Alexander Dugin. „Úhlavním nepřítelem jsou v jeho vizi Spojené státy a hlavním a zásadním cílem je zlomit jejich světovou nadvládu.“⁷ Prostředkem k vítězství nad Amerikou je obnova ruského eurasijského impéria a kontinentální spojenectví s Evropou, Japonskem a Íránem. Dugin líčí boj Ruska se Spojenými státy v apokalyptických kategoriích. „Tato vize vede [...] k totální konfrontaci – k záchraně světa cestou dramatického *Endkampf*, ve kterém se Rusko objeví v čele stádce dobra proti silám zla vedeným Amerikou. To je posláním Ruska. Velké globální a nakonec také vojenské, ale především morálně podložené posláním.“⁸ „Jeho slova,“ připomíná Nowak, „nebral nikdo vážně. Dnes prezident Ruské federace pečlivě realizuje podrobný plán imperiální rekonkvisty.“⁹ Jiným příkladem ruského geopolitického myšlení je dílo u nás méně známého Alexandra Panarina. Ten si nepřejí budování eurasijského impéria ani vojenskou konfrontaci se Spojenými státy, formuluje však neméně troufalou mesiánskou vizi Ruska ve světě. Podle Panarina musí Rusko vystupovat jako „obránce civilizačního pluralismu, práva na uchování odlišných, lidstvo obohacujících kulturně historických identit“.¹⁰ Někdejší Třetí Řím se tak má postavit do čela současného třetího světa a má vytvořit novou internacionálu obětí globalizace. Jak upozorňuje Nowak, „současný ideový diskurz v Rusku, který nastiňuje postsovětská inteligence, odpovídá lidovým náladám a v zásadě podporuje imperiální politiku ruské vlády. Vlastností, která tento diskurz odlišuje, je spojení myšlenky posláním a hledání jejího nového smyslu s ideou impéria jako základu nejen suverenity Ruska, ale také jeho zvláštního povolání.“¹¹

A konečně Andrzej Nowak vidí ještě jeden hrozi-
vý jev. Podle jeho názoru režim Vladimira Putina při
své snaze o obnovu impéria nalezl novou ideologickou
formulaci, která může mít ohlas i za hranicemi Rus-
ka. Onou ideologií není komunismus, který se zcela
zkompromitoval, ani státem podporované ruské pravo-
slaví, jehož vliv se omezuje téměř výhradně na Rusko
a na země někdejšího ruského vlivu. Novou univer-
zální ideologickou formulí má být odpor vůči západní
rozvolněnosti mravů. Současný ruský oficiální konzer-
vatismus má v této perspektivě poslání už nejen uvnitř,
ale také vně Ruska, a díky němu může Rusko obnovovat
svůj vliv v celém světě. Stejně jako kdysi komunis-
mus umožňuje dnes konzervatismus a – v širším smyslu
antiamerikanismus – nacházet spojence v celém světě;
když ne mezi jednotlivými zeměmi, tak alespoň mezi
různými politickými stranami a u pravicového veřejné-
ho mínění v těchto zemích.

A právě v tomto kontextu je třeba vyložit fenomén
renesance křesťanství v Rusku. V čísle krakovského čas-
opisu *Polonia Christiana* nesoucím název „Obrátilo
se Rusko?“ profesor Nowak upozorňuje, že zbožnost
v Rusku má v převládající míře povahu fasády. „Není
pochyb o tom, že část věřících je s náboženstvím niter-
ně spjata a prožívá je autentickým způsobem. Avšak sa-
motné náboženství je v širším rozměru zatíženo dědic-
tvím komunismu.“¹² Ono dědictví spočívá především
ve službě moci. „Moc nepochybně manipuluje s pravo-
slavím a tím také jen zneužívá jeho autentičnosti, když
se kágebák Putin objevuje se svíčkou v ruce v chrámu
vedle patriarchy – důstojníka KGB.“¹³ Zprávy o ros-
tující roli náboženství v politickém a společenském ži-
votě Ruska je proto třeba brát s rezervou. Oficiální ob-
rat směrem ke konzervatismu a ke křesťanství je pouze
nástrojem vnitřní i zahraniční politiky Kremle.

Současné Rusko tedy představuje vážnou výzvu pro
všechny konzervativce ve světě. Na jedné straně hlásá
pro ně přitažlivá antiliberální hesla, na druhé straně je
však chápe instrumentálně, aby získalo vliv za hrani-
cemi. Stejně tomu bylo i v případě Sovětského svazu,
který o sobě prohlašoval, že je vlastí světového prole-
tariátu. Skvělou ilustrací této složité situace je drobná
událost, k níž došlo při přednášce Andrzeje Nowaka
v Torontu v říjnu 2014. Nowak tam tehdy jednoduše

řekl toto: „Ideologií Ruské federace se ve stále větší míře
[...] stává jistá forma konzervatismu. Říkám to s vel-
kou opatrností a s velkými výhradami, protože já sám
jsem zastáncem konzervativních názorů. Putinovo Rus-
ko na nich totiž cizopasí, aby mohlo obráncům tradič-
ních hodnot představit současný svět jako svět výlučné
alternativy: na jedné straně prohnílý Západ [...] a proti
němu Vladimir Putin [...]. Putin oslovuje své poten-
ciální západní obdivovatele: jsem poslední, kdo může
zachránit západní hodnoty, ochráním kříž, ochráním
křesťanství, postavím proti této hnilobě morálku.“¹⁴
V tu chvíli se ozval jeden z posluchačů: „Ale to je pře-
ce skvělé!“ Profesor Nowak mu odpověděl: „Ano, bylo
by velice dobré bránit kříž, křesťanství a morálku. Ale
nevím, jestli to může udělat člověk [...], který veřejně
gratuluje izraelskému prezidentovi k tomu, že dokázal
znásilnit devět žen. [...] tohle by měla být slova křes-
ťanského rytíře?“¹⁵ Nowak dále řekl: „Cítím tu nebez-
pečí, že se hluboce motivovaných oprávněných protest-
ních hlasů rozčarování z morálního úpadku Západu, se
kterým skutečně máme co do činění, zmocní Vladimir
Putin, který nechce být žádným ochráncem Západu,
civilizace, morálky nebo křesťanství, ale chce vybudovat
ruské impérium právě na mrtvole Západu.“¹⁶ Podle
Nowaka je podstatou současného Ruska imperialismus,
konzervatismus je jen cynicky používaným politickým
nástrojem. Uvážlivý konzervativce musí umět rozpoznat
situaci a přemáhat jak západní liberalismus, tak iluzorní
východní alternativu konzervatismu.

Etické postimpérium

Východiskem analýzy Andrzeje Nowaka je předpoklá-
daná setrvalost ruského impéria, jež instrumentálně
využívá různé ideologie, zatímco Anna Ražná začíná
u faktu obrácení Ruska, který – podle jejího názoru –
zásadním způsobem proměňuje jeho imperiální dědic-
tví. Možná tato odlišnost perspektiv vyplývá ze skuteč-
nosti, že Nowak je historik, zatímco Ražná je literární
vědkyně. V každém případě jsou stanoviska obou auto-
rů zcela protichůdná.

Profesorka Ražná také připravovala svůj článek do
výše zmíněného čísla časopisu *Polonia Christiana* věno-
vaného renesanci křesťanství v Rusku. Její názor je zcela

odlišný od mínění profesora Nowaka. „Po rozpadu So-
větského svazu a pádu komunistického totalitarismu,“
napsala, „došlo v Rusku ke spektakulárnímu návratu
k tradici, a to nejen ve sféře náboženství a kultury, ale
spíše v oblasti idejí, a to jak filosofických, tak i poli-
ticko-sociálních.“¹⁷ Návrat k náboženství se odehrává
nejen v soukromé sféře, ale také ve veřejném prostoru.
Ražná mnohokrát nadšeně připomenula zákonná opat-
ření podporující tradiční hodnoty uskutečněná v Rusku
v posledních letech. Ruské státní orgány hájí křesťanské
hodnoty ve veřejné sféře, stavějí se na odpor homosexu-
ální propagandě, vytvářejí protipotravné projekty. Jak
profesorka Ražná prohlásila: „Pokud jde o křesťanství
v Rusku, mění se situace. Myslím si, že Putin je tolik ne-
náviděn hlavně proto, že mu blahorečí pravoslavní, i za
to, že mu poželal patriarcha Kirill. [...] Rusko je zcela
jiné. Z měsíce na měsíc se stává zcela jiné. Je to neprav-
děpodobný, a v tak krátké době nepředvídatelný návrat
ke křesťanství. Zde má svůj původ zesílený boj proti Pu-
tinovi a proti Rusku.“¹⁸ Rusko se totiž i v mezinárodní
oblasti stalo zastáncem konzervatismu a křesťanství. „Ne
Amerika,“ říká dále Ražná, „dnes obhajuje na fóru OSN
křesťanství. Ale je to Lavrovův zástupce, kdo se na zasedá-
ní komise pro lidská práva zastává křesťanství. [...] Je to
představitel Ruska, kdo hovoří o christofobii ve světě.“¹⁹

Přesvědčení o skutečném obrácení Ruska vede k no-
vému pohledu na ruský konzervatismus. Není už chápán

Profesorka
Anna Ražná.

jako nástroj imperialismu, ale jako upřímný projev od-
poru proti zdemoralizovanému liberálnímu světu a po-
kus zformulovat k němu alternativu. Jak soudí Ražná,
„ruští konzervativci naléhavě upozorňují na negativ-
ní sociální a morální procesy provázející globalismus
podobně jako rozpad států a národních společností,
na zánik národní identity mající za následek sociální
i personální dezintegraci, na etnické a rasové konflik-
ty, na separatismy a likvidaci národní i lokální kultury,
na růst nezaměstnanosti, na kapitálové disproporce, na
zbídačování rozvíjejících se společností, na růst sociál-
ního a morálního zla.“²⁰

Tento seznam výtek samozřejmě patří ke standard-
nímu repertoáru konzervatismu v celém světě. Ruští
myslitelé jdou však dále a nabízejí program aktivního
boje s liberálním globalismem. Jak potvrzuje profesor-
ka Ražná, „pro tuto skupinu ideologů odvolávajících se
na tradice ruského konzervatismu a zároveň i ruského
nacionalismu je obnova imperiálního statutu Ruska re-
akcí na západní globalizaci a na globalismus.“²¹ Uka-
zuje se tak, že – opačně než v Nowakově pojetí – ne
hodnoty slouží impériu, ale impérium má sloužit hod-
notám. Současný ruský imperialismus je křesťanstvím
a tradičními hodnotami inspirovaný pokus o rozhod-
nou odpověď na liberální globalismus šířící se ve světě.
A pokud je inspirovaný hodnotami, nemůže používat
násilí a donucování. Nový ruský imperialismus přestává
být skutečným imperialismem, jaký je nám znám z dě-
jin Ruska. Rusko vracející se ke křesťanským tradicím
se v podstatě odvrací od svého neblahého dědictví.

Anna Ražná obrací pozornost na komentátory čas-
to přehlíženou „etickou dimenzi“ koncepce impéria
nových eurasianistů.²² Spatřuje ji dokonce i v myšlení
Alexandra Dugina, kterého považuje za autora hluboce
zakořeněného v ruské tradici a v křesťanství a za pokračo-
vatele myšlenek Dostojevského, Berďajeva a Solženicyn-
na. Impulzem k obnově nemá u něho být marnivá touha
po moci, ale právě etická vzpoura proti západnímu způ-
sobu života. „Je [Dugin] odpůrcem civilizace krajního
individualismu a ateismu, jež provázejí ideje bezmezné
tolerance, demokracie bez hodnot, volného trhu a svě-
tového obchodu. Ohrožují Rusko, jeho pravoslaví a díky
němu vytvořenou národní kulturu; ohrožují křesťan-
ské hodnoty a státní suverenitu evropských národů.“²³

Dugin není tudíž nepřitelem, ale „skutečným ochráncem skutečných evropských hodnot“. Jak však tvrdí Ražná, „ne všichni badatelé zabývající se Duginem berou v úvahu civilizační a především výsostně etický aspekt jeho koncepce, který je stejně závažný jako aspekt imperiální“. Jedním z takových badatelů je podle Ražné právě Andrzej Nowak, který – jak píše – „klade v jeho eurasijské geopolitice přehnaný důraz na prvek boje“ a „podtrhuje roli Duginovy koncepce v renesanci a v posílení imperiální geopolitiky Ruska“, která má „prvořadý význam pro snažení Moskvy znovu získat statut impéria“.²⁴

Je však třeba přiznat, že pokud jde o Duginovu koncepci, zmocňují se i Anny Ražné pochyby. V jednom ze svých starších článků upozorňovala na to, že „Dugin chápe ideu národa-bohonositele spíše jako klíčové slovo otevírající půdu pro imperiální jednání než jako symbol nábožensko-metafyzického smyslu existence jednotlivých Rusů i celého ruského národa“. Nakonec se ukazuje, že „Dugin používá ideu zbožštění ruského národa pro své geopolitické cíle“ a na základě jeho koncepce se „mesianická geopolitika“ nakonec jednoduše stává „imperiální geopolitikou“.²⁵ Zajímavé je, že se tyto rané kritické úvahy v jejích pozdějších textech o ruských idejích neobjevují.

Mnohem lepším příkladem koncepce „etického impéria“ je podle Anny Ražné Panarinova myšlenka. I když jsou u něho méně výrazné náboženské stopy, postrádá ono silné tíhnutí ke konfrontaci se Západem, s jakým se setkáváme u Dugina. Posláním Ruska má podle Panarina být sjednocení globalizací postiženého lidstva a navrzení spravedlivého světového řádu. „Úkolem Moskvy bude prostřednictvím nové kultury odvracet světovou konfrontaci, k níž směřuje globalistická a mondialistická Amerika.“²⁶ Ruské impérium, o němž je tu řeč, má být svazkem svobodných států směřujících k nastolení řádu ve světě, založeného na rovnosti a spravedlnosti. S ruskými imperiálními formami minulosti nemá moc společného. Podle názoru profesorky Ražné „vysoká tónina etické koncepce“ na jedné straně „mírní imperiální dimenzi Panarinovy eurasijské geopolitiky“, na druhé straně „odlišuje Panarina od Dugina“, a zároveň tím také „rozděluje nový eurasijsmus, neboť znemožňuje spojovat celé hnutí pouze s jedním z jeho tvůrců“.²⁷

Současné Rusko je tak pro polské konzervativce vážnou výzvou. Ukazuje se totiž, že se neočekávaně stalo

skutečnou vlastní světového konzervatismu. Anna Ražná s politováním konstatuje, že polská pravice to nedokáže nahlédnout a přijmout. „Nejsme politicky připraveni na to, abychom s Ruskem hájili křesťanské hodnoty. [...] Netvrdím, že Putin je novým Konstantinem. Možná však nastala doba, kdy je třeba usilovat o spolupráci.“²⁸ Naši konzervativci se bohužel i nadále nacházejí v pasti tradiční polské rusofobie. Protiruská zaslepenost způsobuje, že nedokážeme vnímat křesťanský vklad v současném Rusku a že necítíme ani protikřesťanské elementy v současné Americe. Strach z imaginárního ruského impéria nás tak žene do náruče skutečného impéria amerického. Jak Ražná prohlásila: „Rusko se odvážilo nejen zpochybnit, ale také odmítnout ideový základ tohoto impéria – ideologii politické korektnosti a s ní spjatý genderismus. Vystoupilo proti jeho ateismu a triumfálně se vrátilo ke křesťanství. Jakýkoli pokus poukázat na Rusko v roli *katechóna* – neboli toho, kdo zadržuje a odráží ďáblovu působení v současném světě – je vnímán přinejmenším jako politická a civilizační hereze, šílenství, které je třeba zpacifikovat.“²⁹

Podle Ražné je tak podstatou současného Ruska konzervatismus, a imperialismus – či spíše to, co z imperialismu zůstalo po jeho nasycení etickými a náboženskými hodnotami – je pouze prostředek jeho obrany a rozšiřování. Uvážlivý konzervativce by měl umět rozpoznat tuto situaci a společně s ruským velkým bratrem se bránit před západním liberalismem.

Ruská pseudomorfoza

Na předchozích stránkách jsem velice povšechně představil podoby dvou polských pravicových příběhů o Rusku. Práce profesora Nowaka jsou příkladem tradičního antiimperiálního přístupu, v němž je současné Rusko chápáno jako obrozující se impérium, které se čistě účelově, instrumentálně odvolává na křesťanské hodnoty. Naproti tomu profesorka Ražná rozvíjí nový, proruský konzervativní příběh, podle kterého je Rusko zemí, v níž imperiální dědictví neutralizuje zázračně se obrozující křesťanství. U prvního směru se všechny ideje, počítaje v to křesťanství i konzervatismus, jeví jako pouhé nástroje imperialismu, u druhého se naopak imperialismus stává nástrojem konzervatismu a křesťanství

a ztrácí přitom své negativní aspekty. V představách prvního přístupu je Rusko pouze nihilistické neoimpérium, v představě druhého – křesťanské postimpérium. V apokalyptické terminologii oblíbené u pravice je Rusko v prvním případě antikristem imitujícím dobro, v druhém před zlem ochraňujícím katechónem.

Společným výchozím bodem obou stran je přesvědčení o historické kontinuitě se starým Ruskem, přičemž první výklad klade důraz na imperiální dědictví, druhý na konzervativní odkaz. Proti tomu se jako evidentní jeví poznatek, že ruský konzervatismus nepřežil rok 1917 a že ruský imperialismus utrpěl definitivní porážku v roce 1991. Úměrně tomu, nakolik první z obou zvrátů změnil svůj obsah, aniž změnil svoji formu, ten druhý, a to dokonce i tehdy, vedl-li k návratu některých prvků starého obsahu, zásadně změnil strukturu ruské státnosti. Výsledkem je, že Rusko už není zcela křesťanské, ale na druhé straně už také není zcela imperiální. Rusko tedy není ani nihilistickým neoimpériem, ani křesťanským postimpériem, ale je jednoduše nihilistickým postimpériem. Přesněji řečeno, Rusko je nihilistická a postimperiální pseudomorfoza neboli *klamotvar* křesťanského impéria.

Jen vzácně se bere v úvahu postimperiální, a nikoli neoimperiální charakter současného Ruska. Nejvýznamnějším zastáncem takového výkladu je Dmitrij Trenin, ředitel moskevské sekce amerického střediska Carnegie, autor knihy *Post-Imperium*.³⁰ Upozorňuje v ní, že rozpad Sovětského svazu je třeba chápat jako rozpad posledního velkého koloniálního impéria. Už předtím přišly o své impérium Velká Británie, Francie, Belgie nebo Nizozemsko. Pád sovětského impéria je tedy součástí širšího procesu, v němž modernizace a demokratizace vedly k narůstání národních tužeb ve zkolonizovaných zemích a drasticky se zvýšily náklady na dominanci metropole nad periferiemi. Demontáž impéria se nakonec ukázala jako výhodný a užitečný akt nejen pro neruské svazové národy, ale i pro samotné Rusy, kteří už měli dost hrazení nákladů na kontrolu a udržování periferií. Poté, co se Rusové zbavili impéria, soustředili se na individualistické projekty a začali v nové realitě dělat kariéry, nebo – mnohem častěji – zoufale bojovali o přežití. I když se stále pohotově odvolávají na imperiální rétoriku, nejsou vůbec ochotni přinašet skutečné oběti ve jménu jakékoli idey. Imperi-

ální rétorika je tolik oblíbená proto, že v Rusku je stále živé postimperiální trauma. Problém spočívá v tom, že v případě západních mocností probíhalo oprostování se od imperiálního balastu v časovém souběhu s prudkým hospodářským růstem na jedné straně a s novými atraktivními integračními projekty na straně druhé, což ono trauma výrazně mírnilo. Rusko naopak po rozpadu impéria prožilo obrovskou hospodářskou a politickou krizi. Nostalgie po ztracené moci nejen že nebyla ukojena, ale začala nakonec plnit kompenzační funkci. Právě z tohoto důvodu veřejná rozprava v Rusku přetéká sentimenty upjatými k někdejší imperiální velikosti a resentmenty vůči Západu.

Projekt obnovy impéria se nemůže podařit nejen proto, že Rusové o něm sice rádi slyší, jenže po pravdě řečeno se v něm nechtějí moc angažovat, ale také proto, že ekonomická struktura Rusku neumožňuje získat ve světovém ekonomickém systému subjektivitu. Jak na to upozorňuje Boris Kagarlickij v knize *Impérium periferie*, Rusko je ve světovém systému po staletí zemí pouze okrajovou.³¹ Jeho ekonomika je založena na dodávání surovin více rozvinutým zemím. Nejprve to byly dřevěné stožáry k anglickým lodím, potom obilí do západní Evropy, nyní to jsou energetické suroviny. Tato funkce Rusko odsuzuje k trvalému zaostávání. Jediným okamžikem, kdy se Rusko pokusilo vytrhnout z tohoto postavení, byl stalinismus, který však způsobil obrovské oběti. Pokus se nakonec nezdařil proto, že Rusko začalo se Západem obchodovat, aby dosáhlo výrazných zisků. V šedesátých letech začalo do Evropy vyvážet plyn a ropu; tím se vrátilo do světového systému a zaujalo v něm své někdejší postavení, které si podrželo dodnes. Samotná hospodářská povaha Ruska, periferního surovinového impéria, má za následek, že je spíše dřevorubcem a nosičem vody Západu, ne jeho plnoprávným partnerem. Rusko je, jak to napsal jeden americký politik, benzinová pumpa převlečená za stát. Pokud se ruská vláda nepokusí vymanit z této závislosti, jak tomu bylo například v počátcích SSSR, je Rusko odsouzeno ke spolupráci se Západem.

Elita ruské moci obratně využívá stávající podoby ruské ekonomiky a postimperiálního traumatu ruského národa. Gleb Pavlovskij ve své nejnovější knize *Systém Ruské federace ve válce roku 2014*³² uvádí, že Rusku

Vladimir Putin zapaluje svíci v pravoslavném chrámu.

vládne úzká skupina lidí, která čerpá zisky z prodeje surovin. Šéfem této obrovské benzinové pumpy je dodavatel paliva. Jediným cílem pragmatické ruské elity je jednoduše udržet se u moci a nepřijít o své zásoby surovin. Tato elita nehodlá umožnit rozvoj demokratických institucí, neklade si ani za cíl skutečnou modernizaci, neboť jedno i druhé by jen ohrožovalo její postavení. Ruské elity se tak buď mohou dělit s obyvatelstvem o zisky z obchodu s ropou, což se daří v období konjunktury, nebo se mohou odvolávat na postimperální trauma, což je nutné v období poklesu cen surovin. Vede to však k další paradoxní situaci. Na jedné straně elita potřebuje k udržení své pozice mobilizaci společnosti zajišťující protizápadní a nacionalistický kurz, na straně druhé stále potřebuje možnost obchodovat se Západem. Což vyžaduje udržování tohoto kurzu v určitých mezích. Rusko je tak odkázané na to hrát před svými obyvateli roli protizápadního impéria, ale nemůže ji sehrávat příliš přesvědčivě, aby nepřišlo o možnost obchodovat s nenáviděným Západem. Současné Rusko se tak ze své povahy musí pohybovat mezi vnitřní konsolidací a otevřeností navenek. V současné situaci jsme svědky prudkého mobilizačního smrštění, pro elity ovládající Rusko nezbytného vzhledem k ekonomické a sociální situaci, které však v delší časové perspektivě ohrožuje jejich vlastní zájmy.

Jsou-li výše nastíněné analýzy přesné, potom je skutečně třeba současný ruský konzervatismus – v souladu s tvrzením Andrzej Nowaka – chápat jako mocenský nástroj. Vláda podporuje pravoslaví, odvolává se na národ-

ní tradice a vede protizápadní kampaně za tím účelem, aby kolem sebe sjednotila stále víc a víc frustrovaných obyvatel Ruska. Silná postimperální nostalgie způsobuje, že jsou aktivity tohoto druhu přijímány s vděčností. Ruská zbožnost má přitom zcela zvláštní charakter vnější fasády. Existuje obrovská disharmonie mezi prohlášeními příslušnosti k pravoslavné tradici a skutečnou náboženskou angažovaností. Pravoslavných nevěřících, kteří byli dříve chápáni jako sociologická zvláštnost období transformace, je v současnosti víc než běžných pravoslavných věřících. Koneckonců tomu tak bylo i ve starém carském impériu, kde oficiální pravoslaví sloužilo především ke státní legitimizaci. Podobně současná prohlášení o respektování křesťanských hodnot v zákonech neprovází reálný vliv těchto hodnot v širším rozsahu na každodenní život. Rechristianizace Ruska, přijímaná konzervativci na celém světě s nadějemi, má tak v převažující míře povrchní a imitační charakter a probíhá shora. Není naproti tomu nutné – na rozdíl od názorů profesora Nowaka – přeceňovat mezinárodní roli ruského konzervatismu. Rusko nemá vůbec v úmyslu vytvořit skutečnou konzervativní internacionálu. Aktivity na mezinárodní scéně jsou nutné především pro uskutečňování vnitřních cílů. Adresáty ruské zahraniční propagandy jsou paradoxně samotní obyvatelé Ruska. Má za cíl Rusy přesvědčit, že jejich země stojí v čele protizápadního křížového tažení. Po skutečné konfrontaci ruské elity vůbec netouží, a Rusko na ni není ani připraveno.

Rusko tak musí být impériem, které se ohraničuje. Tuto diagnózu paradoxně potvrzují poslední události na Ukrajině. Reálné akce, které tam Rusko spustilo, jsou ve frapantním nepoměru s očekáváním zmobilizovaných mas. Je na místě připomenout, že Alexander Dugin přešel do opozice vůči současné vládě, neboť zjistil, že provádí škodlivou umírněnou politiku bránění statu quo. Nejdůležitější je však to, že ideologickým základem jednání Ruska není žádný imperiální projekt na způsob eurasianismu, ale běžný nacionalismus. Současná ruská vláda se nejčastěji odvolává na koncepci „ruského světa“, která má výrazně partikulární povahu. Nejde o šíření nějaké ruské idey, ale pouze o ochranu ruského národa. Válka, která nyní probíhá na Ukrajině, je právě pokusem určit hranice jeho životního prostoru. Za celá staletí je to poprvé, kdy se Rusko jeví tak, že

má nějaké vymezené hranice. Zdá se tedy, že v případě Ruska máme co dělat s nacionalistickým zvratem, ale ne se zvratem imperiálním.

To ovšem neznamená, že všechno nutně musí být dobré. Rozpadající se impéria mohou svým sousedům způsobit velké škody. Rusko do určité míry naplňuje turecký model rozpadu na počátku dvacátého století, ve kterém inkluzivní osmanský model vystřídal exkluzivní mladoturecký nacionalismus. Nelze zapomínat, že vedlejším následkem tohoto procesu byla genocida Arménů. Takže v případě Ruska může předdefinování státní rezóny (*raison d'état*) vést k „zabírání ruských území“, čehož jsme v podstatě svědky na východní Ukrajině. Ruské elity koneckonců tyto konflikty potřebují, aby mohly mobilizovat stále chudší a stále frustrovanější obyvatele. Ale vypadá to tak, že stejně jako si laické nacionalistické Turecko, třebaže bylo schopno páchat velké násilí, již neklade za cíl dobytí Vídně, tak ani nové nacionalistické Rusko už nebude toužit po dobytí Varšavy, i když se bude dále dopouštět zločinů.

Mezi antikristem a katechónem

Andrzej Nowak i Anna Ražná jsou oba profesory, kteří po řadu let přednášeli na jedné a téže Jagellonské univerzitě, oba se vědecky zabývají Ruskem a oba se také angažují v politickém a společenském životě země. Je zarážející, že se – pokud je mi známo – nikdy vzájemně nestřetli ve veřejné diskusi, i když mají tak radikálně odlišné názory. K veřejné konfrontaci jejich názorů došlo vlastně až po podpisu Anny Ražné pod známým *Otevřeným dopisem ruskému národu a vládě Ruské federace*. Dopis, jehož autorem je Zygmunt Wrzodak, vyjadřuje podporu Rusku zaangažovanému v konfliktu na východní Ukrajině a vyznačuje se spektakulární katechónickou rétorikou. „Pouze veliké křesťanské Rusko,“ napsal Wrzodak, „může zastavit vpád ‚satana Západu‘ do našich slovanských zemí.“³³ V diskusi o tomto dopise se doposud nejvýrazněji projevil zde načrtnutý spor mezi dvěma pravicovými výklady Ruska. Když byl Andrzej Nowak požádán o komentář k tomuto dopisu, prohlásil velice střízlivě: „Nedokážu pochopit, proč se profesorka Ražná [...] pod ten dopis podepsala [...]. Víím, že její největší autoritou byl vždy

Jan Pavel II., nedokážu pochopit, ve kterých Putinových skutcích vidí projevy křesťanských a konzervativních postojů.“³⁴

V závěru bych si chtěl blíže všimnout právě možných zdrojů rusofilie u části polské pravice, která mnohé překvapuje. Mám za to, že základním důvodem toho, že vkládá naději do nového konzervativního ruského impéria, je její rozčarování z dosavadních výsledků polské transformace. Polsko se přece mělo stát pro svět tím, čím je pro něj nyní Rusko. Polsko, které porazilo východní protikřesťanský komunismus, mělo zformulovat alternativu k západnímu laickému liberalismu, postavit se do čela boje za spravedlivější a lidštější společenský, ekonomický, politický a mezinárodní řád. Nic takového se však nestalo. Velké ideály Solidarity byly zapomenuty a učení Jana Pavla II., který od Poláků očekával následnou mobilizaci, bylo odmítnuto intelektuálními vůdci třetí polské republiky. „Rusko,“ říká profesorka Ražná, „si přeje sehrávat roli předvoje křesťanství. Polsko na tuto roli rezignovalo.“³⁵ A dále: „Tam není to, co je u nás [...] Oni nás trochu předběhli.“³⁶ Rusko se jinými slovy stalo novým Polskem. „Naděje spojovaná s konzervativním Ruskem je tudíž výsledkem nepřítomnosti naděje na křesťanské Polsko.“³⁷

Autentickou odpovědí na ruské pokušení tak musí být boj za kulturní tvář naší vlastní země. Andrzej Nowak to chápe velice zřetelně. V již citované přednášce v Torontu prohlásil: „Přijmeme-li takový obraz světa, v souladu s nímž se mohou Polsko a Evropa morálně obrodit ne na základě své tisícileté latinské tradice, ne na základě památky a tradice Jana Pavla II., ale prostřednictvím paktu uzavřeného s plukovníkem KGB a svěřením věci kříže, morálky a křesťanství do jeho rukou, potom se, jak jsem přesvědčen, vystavujeme riziku, že se staneme obětmi velkého podvodu.“³⁸ Polsko a Evropa v sobě musejí nalézt sílu zformulovat alternativu jak ke zkaženému liberalismu, tak i vůči falešnému konzervatismu. Profesor Nowak už dříve prohlásil: „Mám za to, že je nutné obnovení víry v sílu Evropy opírající se o svoji latinskou tradici, aby nejprve svedla duchovní ‚boj‘ s Ruskem [...] a získala je pro křesťanské společenství. Ne pro společenství kágebácko-křesťanské, protože právě takováto syntéza nyní vzniká v Rusku, ale společenství autenticky křesťanské.“³⁹

Myslím, že zde nastíněná vize Ruska jako nihilistického postimpéria, které se liší od obou u polské pravice převládajících přístupů a výkladů, může Polsku pomoci tuto alternativu formulovat. Na jedné straně totiž odhaluje falešnou povahu ruského konzervatismu, což správně říká profesor Nowak, na druhé straně ukazuje, že není třeba se z obavy před ruským imperialismem svěřovat do péče liberálního západního světa, což oprávněně zdůrazňovala profesorka Ražná. Namísto toho, aby v sobě živila plané naděje na ruského katechóna a zbytečně se obávali ruského antikrista, mají polští konzervativci za povinnost zabývat se vlastními záležitostmi, jinými slovy bojem o kulturní, sociální a ekonomickou podobu Polska a za jeho mezinárodní postavení. Silné konzervativní Polsko by bylo nejlepší ochranou před kulturními hrozbami ze západu i před politickým nebezpečím z východu.

První verzi tohoto textu jsem přednesl na půdě Opolské univerzity 7. dubna 2015. Účastníkům diskuse děkuji za zajímavé připomínky, které mi pomohly text na řadě míst doplnit a vylepšit.

Poznámky:

- ¹ P. Rojek, *Rusko: Prokletí impéria. Zdroje ruského politického chování*, Brno, CDK 2015.
- ² Viz především T. Sakiewicz, *Testament I Rzeczypospolitej. Kulisy śmierci Lecha Kaczyńskiego*, Krakov 2014.
- ³ J. Kucharzewski, *Od białego caratu do czerwonego*, sv. I–V., Varšava, 1998–2000.
- ⁴ A. Nowak, *Putin. Źródła imperialnej agresji*, Varšava, 2014, s. 37.
- ⁵ Tamtéž, s. 47.
- ⁶ Tamtéž, s. 224.
- ⁷ Tamtéž, s. 65.
- ⁸ Tamtéž, s. 147–148.
- ⁹ Tamtéž, s. 321.
- ¹⁰ Tamtéž, s. 149.
- ¹¹ Tamtéž, s. 158.
- ¹² „W konfrontacji z Zachodem. Z Profesorem Andrzejem Nowakiem rozmawiają Piotr Doerre i Sławomir Skiba“, *Polonia Christiana*, č. 7, 2009, s. 17.
- ¹³ Tamtéž.
- ¹⁴ A. Nowak, *Czy Polska może obronić się przed Rosją?*, přednáška v sídle Polského národního svazu, Toronto, 5. října 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=yi4wEoap2c>, 86. min.
- ¹⁵ Tamtéž.
- ¹⁶ Tamtéž, 87. min.

- ¹⁷ A. Ražny, „Nowa imperialna geopolityka“, *Polonia Christiana*, č. 7, 2009, s. 38.
- ¹⁸ A. Ražny, *O kryzysie myślenia w Polsce*, vystoupení na Sjezdu katolického Polska, Varšava, 18. dubna 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=RoDT1pzgkHk>, 18. min.
- ¹⁹ Tamtéž, 20. min.
- ²⁰ A. Ražny, *Etyczny wymiar imperium w koncepcji nowych Euroazjatów*, in: *Rosja między imperium a mocarstwem nowoczesnym*, red. A. Dudek, R. Mazur, Varšava, 2010, s. 342.
- ²¹ A. Ražny, *Nowa imperialna geopolityka*, c. d., s. 39.
- ²² A. Ražny, *Etyczny wymiar imperium*, c. d.
- ²³ A. Ražny, „Podstawy geopolityki Aleksandra Dugina: przemiana mesjanizmu religijnego we współczesnej rosyjskiej myśli politycznej“, in: *Dziedzictwo chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu. Między pamięcią a oczekiwaniem*, red. U. Cierniak, J. Grabowski, Censtochová, 2006, s. 212.
- ²⁴ A. Ražny, *Etyczny wymiar imperium*, c. d., s. 340.
- ²⁵ A. Ražny, *Podstawy geopolityki*, c. d., s. 217.
- ²⁶ A. Ražny, *Etyczny wymiar imperium*, c. d., s. 348.
- ²⁷ Tamtéž, s. 349.
- ²⁸ A. Ražny, *Cywilizacyjne podstawy polskiej polityki zagranicznej*, vystoupení na konferenci „Nie ma ludzi niepotrzebnych“, Krakov, 26. září 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=1TdFhrgJuk>, 35. min.
- ²⁹ „Sedno sporu o Rosję (1). Z prof. dr. hab. Anną Ražny rozmawia Zbigniew Lipiński“, *Myśl Polska* 2014, č. 25–26.
- ³⁰ D. Trenin, *Post-Imperium: A Eurasian Story*, Washington 2011.
- ³¹ B. Kagarlickij, *Imperium peryferii. Rosja i system światowy*, přel. Ł. Leonkiewicz a B. Szulęcka, Varšava 2012.
- ³² G. Pavlovskij, *Sistema RF v vojne 2014 goda. De Principatu Debili*, Moskva 2014.
- ³³ *List otwarty do Narodu Rosyjskiego i władz Federacji Rosyjskiej*, 10. května 2014, <http://www.monitor-polski.pl/zbigniew-wrzdak-list-otwarty-do-narodu-rosyjskiego-i-wladz-federacji-rosyjskiej/>.
- ³⁴ Citováno podle: A. Grabek, „List do Putina i fundacja Kremla“, *Rzeczpospolita*, 20. května 2014.
- ³⁵ A. Ražny, *Cywilizacyjne podstawy*, c. d., 31. min.
- ³⁶ Tamtéž, 35. min.
- ³⁷ Více o polsko-ruském mesiánském rivalství v dějinách viz P. Rojek, „The Trinity in History and Society. The Russian Idea, Polish Messianism, and the Post-Secular Reason“, in: Artur Mróczyński-Van Allen, Teresa Obolovitch, Paweł Rojek red., *Apology of Culture. Religion and Culture in Russian Thought*, Eugene, OR, Pickwick Publications 2015, s. 24–42; viz rovněž: „Idea polska, idea rosyjska. Z Pawłem Rojkiem rozmawia Marcin Herman“, *Frona*, č. 73, 2014, s. 52–59.
- ³⁸ A. Nowak, *Czy Polska może obronić się przed Rosją?*, c. d., 86. min.
- ³⁹ *W konfrontacji z Zachodem*, c. d., s. 21.

Autor poskytl svůj text k publikaci v *Kontextech*. Z polštiny přeložil Josef Mlejnek.

Paweł Rojek (1981) je polský filosof a sociolog, který v současnosti přednáší na Papežské univerzitě Jana Pavla II. v Krakově. Zabývá se metafyzikou, filosofií náboženství a ruskou filosofií a kulturní antropologií.